

NEUTRAALISTI RASISTINEN? ERÄÄN SANAN POLITIIKKA

ANNA RASTAS

Se on ihmeellistä, miten suomalaiset ovat niin rakastuneita tähän sanaan, että eivät tahdo päästää siitä irti. Se on jotenkin semmoista, että sitten ilmeisesti joutuu tunnustamaan tai hyväksymään jotain enemmänkin kuin pelkän sen sanan, jos siitä luopuu. (Näyttelijä Kaisla Löyttyjärvi, Keskusteluohjelma Jos, TV 1, 18.9.2004.)

Suomessa n-sanasta käytävä keskustelu kytkeytyy 1990-luvulla kasvaneeseen maahanmuuttoon. Sanalla ei viitata enää vain jossain kaukana oleviin afrikkalaisiin tai tummaihoisiin. Ihmiset, jotka suomalaiset ovat nimenneet n-sanalla, ovat nyt keskuudessamme. Tämä on lisännyt n-sanan käyttöä ja johtanut siihen, että sanaa käytetään myös uusissa yhteyksissä. Samalla nimeämisen kohteet ovat itse asettaneet kyseenalaiseksi sanan käytön vedoten erityisesti sen rasistisuuteen. Suomalaisille on näin esitetty vaatimus arvioida uudelleen sanan merkityksiä ja sen käytön sopivuutta.

Miten tuo vaatimus on otettu vastaan? Vaikka suomalaisessa keskustelussa näytetään olevan tietoisia siitä, että n-sanalla on myös halventavia merkityksiä, sen käyttöä puolustellaan usein väitteellä, että sana on ollut Suomessa ”neutraali”. Tällaista ajattelutapaa voi luonnehtia suomalaiseksi ekseptionalismiksi.¹ Tällainen ekseptionalismi rakentuu väitteistä, joiden mukaan muualla, muissa kulttuureissa ja muiden kansojen käyttämänä tämä rasistiseksi tunnustettu ilmaus olisi Suomessa jotain aivan muuta: neutraali, harmiton ja siksi hyväksyttävä.

Mistä tällainen suomalainen poikkeuksellisuus rakentuu, tai miksi sitä rakennetaan? Tässä artikkelissa analysoin sitä hämmennystä, jota n-sanan käyttö ja n-puhe ovat Suomessa viime vuosina herättäneet. N-puheella tarkoitan sekä sanan käyttöä että siitä käytävää keskustelua. Pitäydyn muotoiluissa n-sana ja n-puhe, ja käytän sanaa ”neekeri” vain siteeratessani muita tai viitatessani muiden teksteihin. Ajattelen, että kaikessa kankeudessaankin n-sanan käyttö tuottaa tekstiini anti-rasistisen sävyn, mitä sanan ”neekeri” käyttö ei tekisi.²

1. Käsitteellä ekseptionalismi on yleensä viitattu Yhdysvaltojen poikkeuksellisuuteen suhteessa muuhun maailmaan ja ajatuksen taustalla olevaan näkemykseen omasta erinomaisuudesta verrattuna muihin kansoihin ja valtioihin (käsitteestä lisää ks. esim. Cairns 2001).

2. Käyttämällä ilmaisua n-sana pyrin myös ennakoimaan mahdolliset ”painajaislukijat” (ks. Rantonen 1996), jotka saattavat yrittää kääntää rasismia käsittelevän tekstin rasismien välikappaleeksi.

Esittelen ensin analyysini lähtökohdat. Tämän jälkeen kuvailen n-sanasta käytyä julkista keskustelua ja tulkiten n-sanaan kiinnittyviä merkityksiä erilaisissa ympäristöissä ja puhetavoissa. Tarkastelen myös sanan sopivuudesta ja rasistisuudesta esitettyjä perusteluja. Lopuksi palaan kysymyksiin suomalaisesta ekseptionalismista ja n-sanasta vallan käytön välineenä.

ANALYYSIN LÄHTÖKOHDAT

Arkipuheessa n-sanan käyttö on edelleen yleistä. Sen käytöstä on kuitenkin esimerkiksi langetettu tuomioita oikeudessa.¹ Sana on myös poistettu erään makeisen nimestä, ja esimerkiksi tunnetun salapoliisiromaani suomennoksen vanha, n-sanan sisältävä nimi muutettiin.² N-sanan merkityksistä ja sopivuudesta on viime vuosina käyty julkista keskustelua niin paljon, että tuo keskustelu näyttäisi olevan jo ilmiö sinänsä. Miksi yksi sana herättää niin paljon keskustelua? Miksi ihmisillä on niin erilaisia näkemyksiä siitä, mitä tuo sana tarkoittaa ja siitä, onko sen käyttö sopivaa? Mitä n-sanan käyttö ja keskustelu sen käytöstä kertovat rasismista Suomessa? Onko kysymyksiin n-sanan rasistisuudesta mahdollista löytää muitakin vastauksia kuin ”riippuu tilanteesta”?

Sanan erilaiset käyttöyhteydet tuottavat erilaisia merkityksiä, mihin usein viitataan myös silloin, kun väitellään n-sanan rasistisuudesta tai halventavuudesta. Olen pyrkinyt tutkimuksessani kartoittamaan mahdollisimman monia erilaisia tilanteita, joissa n-puhetta esiintyy – sen sijaan, että tutkisin n-sanan käyttöä tai sanaan kytkeytyvää puhetta vain jonkin tietyn ryhmän kielenkäytössä, vain jonain tietynä aikana tai esimerkiksi jossain tietyssä mediassa. Kartoittaminen on tarkoittanut sekä kohdalleni osuneiden n-sanojen poimimista ja kirjaamista osaksi aineistoa että n-sanan aktiivista etsimistä erilaisista yhteyksistä.³ Usean vuoden kestänyt n-sanan jäljittäminen on tuottanut runsaan aineiston: mediatekstejä, viranomaisdokumentteja, haastatteluja ja kenttämuistiinpanoja, tutkimustekstejä, kaunokirjallisuutta, internetistä poimittuja keskusteluja, musiikkia sekä erilaista kuvamateriaalia mainoskuvista makeiskääreisiin saakka.

1. Oikeuden päätöksistä on uutisoitu esim. *Helsingin Sanomissa* (28.10.1998: ”Itä-Suomen hovioikeus tuomitsi opettajan neekeri-nimittelystä”; 17.1.2003: ”Rasistinen huutelu oikeustalolla toi sakot solvauksesta. Helsingin käräjäoikeus hylkäsi syytteen, hovioikeus tuomitsi”; 12.12.2003: ”Rasistisesta nimittelystä kova lasku”)

2. Agatha Christien dekkaria *Ten Little Niggers* (1939) on julkaistu suomeksi sekä nimellä *Kymmenen pientä neekeripoikaa* että nimellä *Eikä yksikään pelastunut*. Jälkimmäinen nimi otettiin käyttöön jälleen vuonna 2003. Myös alun perin vuonna 1940 teos julkaistiin tällä nimellä. Neekeerin suukko -nimisen makeisen nimi muutettiin vuonna 2001 pelkäksi Suukoksi.

3. Aineiston etsimisessä olen saanut apua monilta ihmisiltä. Haluan erityisesti kiittää Pekka Rantasta (historiallinen aineisto), Sari Maamiestä (Kielitoimistoa ja kielentutkijoiden kannanotoja käsittelevä aineisto) sekä Harri Tuomista (Yleisradion musiikkiarkiston aineisto).

Eri aineistojen analyysissä olen käyttänyt erilaisia metodeja. Mediatekstien analyysin lähtökohdat ja ehdot (ks. esim. Raittila 2004) eroavat lasten ja nuorten haastattelujen analysoinnin ehdoista.¹ Vastaavasti esimerkiksi kielen-
tutkijoiden kirjoituksilla on omat kontekstinsä (ks. Mäntynen 2003, 28–31). Erilaisten tekstien kaikkien mahdollisten taustojen ja asiayhteyksien käsittely ei ole tässä mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan, mutta yksittäisiin teksteihin kiinnittyviä merkityksiä tulkitessani olen mahdollisuuksien mukaan ottanut huomioon niiden erilaisia konteksteja (konteksteista ks. esim. Lehtonen 1996, 158–186). Koska keskustelu n-sanana merkityksistä kytkeytyy pitkälti kysymyksiin rasismista, olen tarkastellut erityisesti sitä, millaisia eroja n-sanalla tuotetaan, miten ”rodun” ja toiseuden diskurssit näkyvät aineistoissa (ks. esim. Hall 1999, 98–132; Reisigl & Wodak 2001) ja miten n-sanana käyttö mahdollisesti tuottaa eriarvoisuutta (rasismista ks. Rastas 2005b).

Koska lähtökohtana on tekstien monimerkityksisyys ja monet mahdolliset tavat lukea tekstejä, en esitä teksteistä yhtä oikeaa tulkintaa. Sen sijaan esitän mahdollisia ja joissain tapauksissa todennäköisiä tulkintoja. Joitain tulkintojani puoltavat asiayhteydet, toisia esimerkiksi jonkin asian yleisyys tietyissä aineistoissa. Yksittäiseen tekstiin kiinnittyvät merkitykset eivät kuitenkaan ole tutkimuksen varsinainen kohde, vaan kysymys on pikemminkin merkitysten liikkumisesta ja muodostumisesta erilaisten kenttien ja erilaisten diskurssien välillä, niiden keskinäisten suhteiden ja riippuvuuksien tarkastelusta.

Sanoilla ja niiden väitetyillä merkityksillä tehdään politiikkaa. Kielitieteilijä Valentin Vološinov kirjoitti jo 1920-luvulla, että voidaksemme ymmärtää sanojen merkitysten historiallista muuttumista on otettava huomioon myös niiden sosiaalinen arvottaminen. Vološinovin mukaan ”sanan merkitysten erottaminen arvotuksesta johtaa merkityksen ontologisointiin, sen siirtämiseen ideaaliseksi olevaksi, joka on erotettu historiallisesta muutosprosessista: merkitys menettää asemansa elävässä sosiaalisessa muutoksessa (jossa se on aina arvottamisen läpikäymä)” (Vološinov 1990, 129). Merkitysten ontologisoinnista on kyse esimerkiksi silloin, kun n-sanana käyttöä perustellaan väittämällä, että se olisi (tai olisi joskus ollut) ”neutraali” sana.

Myös kysymys siitä, kenen tieto valitaan argumenttien pohjaksi, on viime kädessä poliittinen. Yksi analyysiani ohjaava idea on erityisesti feministisessä tutkimuksessa korostettu näkemys tiedon paikantuneisuudesta (ks. Haraway 1991; Vuorela 1999; Marcus 1995, 112). Kenen tieto n-sanana merkityksistä on pätevää? Kenen tieto tulisi valita argumenttien pohjaksi? Jotta kysymys tulisi kohdatuksi, haluan antaa puheenvuoron myös sellaisille suomalaisen yhteiskunnan toimijoille, joihin n-sanalla viitataan. Tässä keskeiseksi aineistoksi

1. Haastatteluaineistosta ja sen analyysimenetelmistä tarkemmin ks. Rastas 2002; 2004a; 2004b ja 2005a. Aineisto on kerätty rasismia lasten ja nuorten arjessa käsittelevää väitöstutkimustani varten vuosina 2000–2004.

nousevat maahanmuuttajien elämää Suomessa käsittelevät tutkimukset sekä omat kenttähavaintoni ja haastattelut sellaisten suomalaisten lasten ja nuorten parissa, joita on nimitelty n-sanalla.

KESKUSTELU N-SANAN KÄYTÖSTÄ

Keskustelua n-sanan käytön sopivuudesta ja sanan merkityksistä on käyty erityisesti 1990- ja 2000- luvuilla. Sitä on käyty lehdissä, televisiossa, lukuisilla internetin keskustelupalstoilla, tuomioistuimissa, eri viranomaisten ja tutkijoiden keskuudessa sekä arkisena kahvipöytäkeskusteluna. Keskustelu on usein seurausta siitä, että joku on käyttänyt n-sanaa, mutta sana saatetaan nostaa puheenaiheeksi myös silloin, kun puhutaan yleisesti maahanmuuttajista, rasismista ja suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisesta.

Olen luokitellut n-sanasta käytyä keskustelua seuraavin kriteerein ja kysymyksin: Missä kaikkialla n-sanan käytöstä keskustellaan? Kuka siitä puhuu? Mikä on puhujan kanta n-sanan käyttöön, rasistisuuteen ja sopivuuteen? Millaisin argumentein kanta perustellaan? Minkälaiset tekijät saattavat motivoida puhetta?

Innokkaimmat n-sanan käyttöä puolustavat kannanotot löytyvät internetistä. Sieltä löytyy paljon oma-aloitteista kansalaiskeskustelua, mutta myös muissa medioissa on toisinaan kysely kansan näkemyksiä.¹ Etsinnät suosituimmilla hakukoneilla vievät myös sivustoille, joilla käydään avoimen rasistista keskustelua. Kiivainta ja samalla yksimielisintä puhetta n-sanan käytöstä löytyy verkkosivuilta, jotka on ylläpitäjien mukaan suunnattu ”suomalaisuuden ja isänmaan puolustamiseen” ja joilla keskustelu painottuu selvästi maahanmuuttajien ja monikulttuuristumisen vastustamiseen.² N-sanan käytön puolustaminen tuntuu olevan jonkinlainen sydämenasia nimenomaan maahanmuuttoa ja monikulttuuristumista vastustaville sekä useimmiten nimettöminä esiintyville puhujille, jotka sanovat olevansa ”isänmaan asialla”. Toki asiasta keskustellaan runsaasti myös muilla internetin keskustelusivuilla. Niillä näkemykset ja argumentit vaihtelevat enemmän kuin avoimen rasistisilla ja maahanmuuttajavihamielisillä sivuilla. Sanan käyttöä puolustavat ovat selvästi tietoisia siitä, että joidenkin ihmisten mukaan n-sanaan liittyy ennen kaikkea kielteisiä merkityksiä. Usein toistuva teema on koko keskustelun luonnehtiminen naurettavaksi. Tämä ja jonkinlainen ärtymys poliittisen korrektiuden vaatimuksia kohtaan toistuvat usein myös arkisissa kahvipöytäkeskusteluissa. On myös yleistä, että näkemyksensä esittävät ihmiset kertovat sanoutuvansa irti rasismista mutta puolustavat n-sanan käyttöä sillä, että sana ei heidän mukaansa Suomessa ole rasistinen, jos puhuja ei tarkoita sitä sellaiseksi.

1. Esim. *Verkkouutiset* 23.12.1999: Pitäisikö neekeri-sanankäytöstä luopua?; *Iltta-Sanomien* nettikysely 21.1.2004. (<http://www.iltasanomat.fi/arkisto/nettikysely.asp?id=6676>)

2. Suorien lainausten välttäminen tällaisilla internetsivustoilla käydyistä keskusteluista sekä niiden osoitteiden jättäminen pois aineistoviitteistä on tietoinen tutkimuseettinen valinta.

N-sanan käyttöä ovat kritisoineet lähinnä ihmisoikeusaktivistit, yksittäiset tutkijat ja ne, joihin tai joiden läheisiin sanalla usein viitataan.¹ Akateemisilla foorumeilla ollaan varsin yksimielisiä siitä, että sanalla on nykyään selvästi halventava sävy. Eriäviä näkemyksiä on sen sijaan siitä, voidaanko sanaan aiemmin liitettyjä merkityksiä pitää halventavina. Jotkut väittävät, että sanaa käytettiin vielä 1980-luvullakin ”ilman minkäänlaisia arvovarauksia”, ja he luonnehtivat ”neutraaliksi” sellaisia sanakirjaselityksiä, joissa puhutaan ”negridisestä roturyhmästä”.²

Kielitoimistokin joutui 1990-luvulla toistuvasti ottamaan kantaa n-sanan merkityksiin ja sopivuuteen, ja sen näkemys muuttui jonkin verran vuosien 1992 ja 2000 välillä. Suomen kielen lautakunta päätti kokouksessaan vuonna 2000 muuttaa Kielitoimiston sanakirjan (CD-Perussanakirja) ensimmäisessä versiossa olleen kuvauksen ”joidenkin mielestä halventava” muotoon ”usein halventava”:

”neekeri us. halv. negridiseen rotuun kuuluva hyvin tummaihoisen ihmisen, mustaihoinen, musta. Afrikan neekerit. Kuv. (yhteiskunnallisesti) syrjitystä ryhmästä. Naisetko yhteiskunnan neekereitä?”³

Kielitoimiston edustajat ovat eri yhteyksissä korostaneet sitä, että sanaa ei voi määritellä yksiselitteisesti halventavaksi. Tätä on perusteltu esimerkiksi seuraavasti: ”Sanalla ei vanhastaan ole ollut suomen kielessä halventavaa merkitystä, ja osa ihmisistä pitää sitä edelleen neutraalina ilmauksena”.⁴ Vaikka kielen ja yhteiskunnan suhteen tutkimus on rajoiltaan hämärtynyt (Pälli 2003, 19) ja kielentutkijat ja yhteiskuntatieteilijät jakavat monia näkemyksiä kielen luonteesta, tietyt kielentutkimuksen perinteet voivat myös rajoittaa kielentutkijoiden näkökulmaa. Esimerkiksi heidän laajalle yleisölle osoitettuja kannanottojaan raamittavat sellaiset huonon ja hyvän kielen kriteerit, jotka suosivat tuttuja, tavanomaisia, kotoisia, lyhyitä ja suppeita ilmaisuja (Mäntynen 2003, 166). Tuolloin vaatimus korvata jokin tuttu ja helppo ilmaus uusilla, vierailta ja kankeammilla ilmauksilla on ikään kuin ristiriidassa kielentutkijoiden perinteiden ja käytäntöjen kanssa.

Kielitoimiston auktoriteetti sanojen merkitysten tulkitsijana on myös asetettu kyseenalaiseksi kysymällä esimerkiksi, miksi Kotimaisten kielten

1. Esim. *Helsingin Sanomat* 25.10.1997: Mustan väestöryhmän tunteet tiedostettava. Mieliopidesivu. G. Moghadampour. N-sanan merkityksistä esitettyjä kannanottoja ovat kriittisesti tarkastelleet esim. Anne Mäntynen ja Tiina Onikki (1997) sekä Olli Löytty (1998, 23).

2. Niitemaa, Timo: Neekerikammon torjuntaa. Agricola, kirja-arvostelu. (<http://agricola.utu.fi/nyt/arvos/tekstit/665.html>) (24.1.2005). Kyseisen kirja-arvostelun tekijän näkemyksiä n-sanasta asetettiin kyseenalaisiksi ainakin rasmin tutkijoiden rasmus-tutkijat=sähköpostilistalla kesäkuussa 2004.

3. Ote Suomen kielen lautakunnan kokouspöytäkirjasta 29.5.2000.

4. *Kielikello* 03/1994: Sävyt ja vivahteet. Sanojen tyylilajin osoittaminen sanakirjassa. Eija-Riitta Grönros.

tutkimuskeskuksen *Perussanakirjan* mukaan ”hurri ja ryssä määritellään ’halventaviksi’ ilmauksiksi, neekeri taas vain ’joidenkin mielestä halventavaksi”¹ Jotkut kielientutkijatkin ovat kannanotoissaan painottaneet sitä, ettei n-sana ”olekaan kielitieteellinen vaan mitä suurimmassa määrin yhteiskunnallinen ja poliittinen ongelma” (Latomaa 2002, 13). N-sanan ja sen käytön poliittisuus näkyy jo siinä, että erilaisten lausumien luokittelu kategorioihin ”n-sanan käyttö” tai ”n-sanan käyttöä koskeva keskustelu” edellyttää usein tulkintaa. Seuraava esimerkki osoittaa, että n-sanan käyttö voidaan joskus tulkita myös kannanotoksi sen käytön sopivuudesta.

Poliitikko Heikki A. Ollila oli liittänyt vaalimainokseensa vanhasta lastenkirjasta poimitun, alkuperäisellä kuvituksella höystetyn runon ”Heikki ja neekeri”.² Runo kertoo, miten erilaisia ovat Heikin ja toisella puolella maapalloa elävän ”neekerin” elämät, miten ”neekerillä” on hyvä siellä, missä hän ”hyppii palmupuussa ja puree pähkinää” ja miten ”onpas sentään hauskaa kun Heikki olla saan”. Mainoksessaan runon yläpuolella Ollila toteaa: ”Ajat muuttuvat, ja se mikä ennen oli normaalia käyttökieltä voi tänään hätkähdyttää. Edelleenkin on kuitenkin hauskaa ’Kun Heikki olla saan.’” Hän siis ensinnäkin esittää kantanaan, että kyse on puheesta, joka ennen on ollut normaalia käyttökieltä. Toiseksi hän tekee selväksi tietoisuutensa siitä, että tällainen puhe ”voi tänään hätkähdyttää”. ”Hätkähdyttää” viitanee tässä ennen kaikkea n-sanan käytön paheksumiseen ja siihen, että sanaa pidetään rasistisena ja loukkaavana. Runon ja sen myötä n-sanan tuominen vaalimainokseen on selvä valinta, ja sellaisena se on tulkittavissa myös kannanotoksi keskusteluun n-sanan käytöstä.

Poliitikkojen on otettava rasismisyytösten vaara huomioon. He näyttävät asettelevan sanansa niin, että heidän näkemyksensä voidaan tulkita monin tavoin. Monimerkitykselliset, erilaisia tulkintoja mahdollistavat tekstit ovat turvallisempi valinta kuin avoimet kannanotot vaikkapa siihen, keitä Suomeen saa tulla, keiden lasketaan kuuluvan ”meihin” tai keiden mielipiteitä pitäisi kuunnella. Rasistiset tai maahanmuuttajavastaiset näkemykset voivat vahingoittaa poliitikon uraa, mutta toisaalta ne myös ovat vieneet monta ehdokasta valtuustoon tai eduskuntaan. Kansanedustaja ja laulaja Mikko Alatalo kertoi vuonna 2002 lehtihaastattelussa³ empineensä vanhan n-sanalla ilakoivan kappaleen uudelleenlevyttämistä, ”kun tätä n-alkuista sanaa ei oikein saisi enää nykyään sanoa”.⁴ Tietoisena sanaan liittyvistä keskusteluista ja kielteisistä merkityksistä Alatalo ei haastattelussa sanonut ”neekeri” vaan ”n-alkuinen sana”. Samalla hän siis kertoi miettineensä asiaa mutta päättäneensä kuitenkin sisällyttää

-
1. *Helsingin Sanomat* 17.11.1998, Mieli-pide-sivu: Neekeriongelma rakenteellinen. Kari Kankaala.
 2. Kangasalan Kokoomuksen julkaisema *Nykypäivä Kangasalla* -lehti, 8/2003.
 3. *Tampere* 26.1.2002: ”Nuori väki toivoo keikoilla Puuhamaata”. Mikko Alatalo kokosi vanhat rallinsa kriitikoiden harmiksi.
 4. Yli kaksikymmentä vuotta vanha Alatalon esittämä kappale ”Kyllä sitä ny ollaan niin neekeriä että” oli jo aiemminkin julkaistu monilla eri kokoelmalevyillä.

laulun uudelle levyille, josta haastattelun mukaan ”kansa tykkää”. ”Kansa” tarkoittanee tässä ennen kaikkea sellaisia levynostajia tai äänestäjiä, jotka eivät lukeudu n-sanan käytön arvostelijoihin. Juttu on tulkittavissa niin, että Alatalo laittaa ”kansan tahdon” etusijalle ja että Alatalolle kuten myös ”kansalle” n-sanan käyttö sopii. Neljä vuotta tämän haastattelun jälkeen *Iltalehden* toimittajan pyytäessä suomalaisartisteja nimeämään kappaleen, jota he eivät enää haluaisi esittää, Alatalo mainitsee tuon samaisen laulun ja toteaa: ”Korkeintaan nostalgista voin sen biisin vielä laulaa. Silloinkin vain jos erikseen pyydetään ja edellyttäen etteivät toivojat ole uusnatseja.”¹

Vaikka laulaja–kansanedustaja toteaa laulustaan, että ”aika on ajanut sen ohi”, ”yleisön pyynnöstä” hän on vielä valmis esittämään sitä. Myös Ollilan mainos on tulkittavissa eräänlaiseksi yleisön kosinnaksi, jolla halutaan lähestyä sellaisia(kin) äänestäjiä, jotka eivät hätkähdä n-sanan käyttöä ja jotka eivät välitä siitä, että jotkut hätkähtävät. Vaalimainonta on kallista ja sitä tehdään harkiten, erilaisia kohderyhmiä arvioiden ja valikoiden ja näiden tulkintoja ennakkoiden. Ollilan vaalilehteä lukeneet tulkitsivatkin sitä hyvin eri tavoin: mainos tuotti useita paikallisia yleisönosastokirjoituksia, joista toisissa tällainen vaalimainonta tuomittiin rasistisena ja loukkaavana, toisissa taas huumorina tai suorastaan ”humanismina”.²

Ollilan vaalilehti sekä Alatalon haastattelu havainnollistavat ensinnäkin sitä, että n-sanan käyttö on poliittisesti herkkää ja jopa kyseenalaistettua. Sanan käyttöä on ikään kuin perusteltava tai ainakin puhujan on osoitettava, että hän on tietoinen sanaan liittyvistä keskusteluista. Tapaukset osoittavat myös, että keskusteluihin osallistumalla voidaan tehdä politiikkaa. Sanaa voidaan käyttää niin, että samanaikaisesti sekä kiistetään sen halventava käyttö että tarjotaan mahdollisuus myös toisenlaisiin tulkintoihin. Ollilan mainoksen synnyttämät reaktiot yleisönosastolla osoittavat myös, miten erilaisia kantoja ihmisillä on n-sanan käyttämiseen.

Sanasta on keskusteltu Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana niin paljon, että on hyvin vaikea kuvitella suomalaista, joka ei olisi tietoinen sanan kiistanalaisuudesta ja näin myös siitä, että jotkut kokevat sanan loukkaavaksi. Onkin kysyttävä, miksi sana näyttää olevan niin rakas suomalaisille? Miksi siitä ei voi luopua?

Keskusteluissa usein esitetyt n-sanan käyttöä puolustavat argumentit voi tiivistää seuraavasti: N-sanaa voi tai pitää voida käyttää, koska se ei puhujan arvomaailmassa edusta rasismia tai halveksuntaa; koska se on ennen ollut

1. *Iltalehti* 3.4.2006: Mikko Alatalo: Aika ajoi ohi.

2. *Kangasalan Sanomien* yleisönosastolla Ollilan mainosta kritisoivat esimerkiksi Aulis Aarnio (28.2.2003: Neekeri puree pähkinää), Jaakko Ikävalko (4.3.2003: Kerrassaan uskomatonta) sekä pastori Olli Arola (7.3.2003: Huumoria vai ei?). Mainosta puolustivat (4.3.2003) esimerkiksi nimi-merkki Kokoomuslainen (Huumori on henkevyuden puntari!) sekä *Nykypäivä Kangasalla* -lehden puolesta Torsti Tulenheimo (Sopimaton runo?)

Suomessa ”neutraali” ja ”tavallinen”; koska se viittaa alun perin ainoastaan mustaan ihoon tai vain afrikkalaisiin; koska muuten on vaikeaa tai mahdotonta puhua afrikkalaisista tai tummaihoisista; koska muutoin ei voi erottaa afrikkalaisia muista tummaihoisista; koska (omien) sanojen vahtiminen on niin vaihalloista tai naurettavaa; koska keskustelussa keskitytään liikaa itse kieleen eikä mietitä sanojen käyttöyhteyksiä; ja koska ihmisten syyllistäminen vain hankaloittaa suvaitsevaisuustyötä. Kärjekkäimmät, avoimen rasistiset argumentit jätän tässä toistamatta, sillä ne ovat yleensä erittäin loukkaavia ja tarkoituksellisen halventavia.

Entä miten sitten kantaansa perustelevat n-sanan käyttöä arvostelevat tai sen tuomitsevat? Heidän näkemyksensä voi kiteyttää seuraavaan luetteloon: n-sanaa ei pitäisi käyttää, koska sana on rasistinen; koska se sisältää ajatuksen erillisistä ihmisroduista, eikä ihmisiä voida erotella rotuihin; koska ”koko alistamisen kollektiivinen muisto on sanan taakkana”; koska n-sanan käyttö osoittaa ennen kaikkea halua rakenteellisen epätasa-arvon ylläpitoon; ja koska myös ”mustan väestöryhmän tunteet on tiedostettava”.

Entä keiden ääni keskusteluissa kuuluu, ja keiden näkemykset tulevat esiin? Kiivainta keskustelu näyttäisi olevan internetissä ja keskustelupalstoilla, joilla ihmiset esiintyvät yleensä nimettöminä. Näissä äänekkäimpiä ovat n-sanan käytön puolustajat. Mediassa ääneen pääsevät lähinnä viranomaiset, kielentutkijat ja julkisuuden henkilöt. On huomion arvoista, miten hiljainen on julkisessa keskustelussa niiden ääni, joita n-sanalla nimetään. Mediassa heidän näkemyksensä tulevat esiin lähinnä vain oikeustapausten uutisointien ja joidenkin yksittäisten mielipidekirjoitusten kautta. Monesti tutkijoitakin tuntuu kiinnostavan nimittelyn kohteen näkökulmaa enemmän se, ettei poliittisessa korrektiudessa vain mentäisi liiallisuuksiin.¹

Gayatri Chakravorty Spivak on todennut, että kysymys siitä, ”kuka kuuntelee?” voi olla ratkaisevampi kuin kysymys siitä, ”kuka puhuu?” (Spivak 1990, 59; 1996, 292). Julkisessa keskustelussa nimittelyn kohteen näkemykset näyttävät varsin merkityksettöminä ja vähäpätöisinä. Jos halutaan välttää sellainen deterministinen asetelma, jossa jotkut vain todetaan äänettömiksi, on myös kysyttävä, miksi jotkut vaikenevat, mikä estää joidenkin kokemusten ja näkemysten esiin tulon ja huomioon ottamisen (vrt. Spivak 1990, 62).

OLIKO KERRAN NEUTRAALI ...?

N-sanan käyttöä siis puolustetaan usein sillä, että sana on ”ennen ollut neutraali”, siis ainakin Suomessa ja suomen kielessä. Jos suomen kielen tutkija

1. Esim. Kielitoimiston tutkijan Taru Kolehmainen haastattelu *Verkkouutisissa* 19.11.1999, (http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/Arkisto_1999/19.marraskuu/nekr4699.htm); Ks. myös Jukka Paastela: Eräistä etnisen terminologian hankaluuksista, teoksessa Sinikka Hiltunen (1998) *Etninen sanasto*. Tampere: Tampere University Press, XIV–XV.

esittää julkisesti, että n-sanassa ”ei sinänsä ole ollut sen kummempaa arvovä-
ritystä kuin Savon asukasta tarkoittavassa savolaisessa”,¹ ja jos monet muutkin
tahot toistavat samaa, n-sanan merkityksiä tutkivan etnografin on tutkittavaa
myös menneisyyttä. Jonkin alkuperäisen merkityksen etsiminen n-sanalle olisi
kuitenkin mahdoton tehtävä. Sana esiintyy lähes samanlaisessa kirjoitusasussa
useissa eri kielissä, se on tullut Suomeen monia eri reittejä ja saanut jo vakiin-
tuessaan luultavasti erilaisia merkityksiä. Tarkoituksenmukaisempaa onkin
kysyä, millaista oli se aiemmin esiintynyt n-puhe, jota nyt jälkikäteen luonneh-
ditaan ”neutraaliksi”, ”harmittomaksi” ja ”tavalliseksi”.

Kirjasuomeen sana ”neekeri” on tullut jo 1700-luvulla (Jussila 1998, 170,
365). Tuolloin kaukaiset afrikkalaiset tulivat (joillekin) suomalaisillekin tutuiksi
tekstien välityksellä. Nämä kuvauksen kohteina olleet afrikkalaiset olivat ennen
kaikkea Afrikasta Amerikkaan ja muualle ”länteen” kuljetettuja orjia. Saksasta
suomen kielelle käännetty tietokirja vuodelta 1860 tuomitsee orjien käyttämisen
vieraissa maissa ”Kristikunnan häväistykseksi”, mutta ”Neekerikansa Ahrikassa”
määritellään teoksessa seuraavilla luonnehdinnoilla: ”maailman onnettomim-
pia”, ”elävät luonnollisessa yksinkertaisuudessa”, ”vahvaa rotevaa sukua”, ”muu-
tamat neekeriläiset heimokunnat taipuneet käsitöihinkin”, ”tapansa yleen ovat
kovin raat ja julmat”. Samainen teos luokittelee suomalaiset ”Mongolilaiseen
ihmisluokkaan”, kuitenkin seuraavalla myönnytyksellä: ”Suomalaiset ovat
tässä luokassa melkein ainoat, jotka ovat päässeet korkeampaan sivistykseen.”
”Neekerikansa” suljetaan joidenkin muiden kansojen ohella teoksessa tuon
korkeamman sivistyksen ulkopuolelle.² Vuoden 1914 *Tietosanakirjassa* (1914)
”neekeri” määritellään Afrikan pääroduksi. Ulkoiset tuntomerkit selvitetään tark-
kaan, ja luonnehdinta rakentaa lukijalle kuvan, joka on kaikilta osin länsimaisen
kauneusihanteen vastakohta. Luonne ja henkiset kyvyt määritellään niin ikään
pelkästään kielteisillä määreillä: kuvauksesta rakentuva n-hahmo on lapsenkaltai-
nen mutta julma ja vailla henkisiä kykyjä. Yhteiskuntarakennekin määritellään
kehittymättömäksi, mitä korostaa vielä teoksen tapa esitellä kulttuurisia erityis-
piirteitä.³ Samanlaista kuvaustapaa noudattelee kansakoululaisille suunnattu, viisi
vuotta aiemmin julkaistu maantiedon oppikirja (ks. Paasi 1998, 229).

N-sanaa esiintyi 1900-luvun alkupuolella myös lehdistössä. Vuonna 1907
Helsinkiin saapuu sirkus, jonka yhtenä vetonaulana on *Helsingin Sanomissa*
(13.3.1907) julkaistun uutisen mukaan ”iloinen neekeri”. *Suomen Urheilulehti*
(5.5.1923) julkaisi vuonna 1923 pitkän tarinan siitä, miten Afrikassa pidetään
”neekerien omat olympialaiset”. Kuvaus lienee tarkoitettu huumoriksi: olym-
pialaisiin valmentaudutaan Afrikassa jutun mukaan laulamalla, tanssimalla,
takomalla nyrkeillä kesyjien norsujen takapuolia ja syömällä naapureita.

1. *Helsingin Sanomat* 7.11.1998: Neekereitä, onko heitä? Vieraskynä. Taru Kolehmainen.

2. *Tietoja maailman kansoista, heidän tavoista, uskonnoista ja vaiheista* (1860). Saksasta mu-
kailtu. Turku: Frenckellin kirjapaino, 124–125. (<http://agricola.utu.fi/hist/kkktk/kansai860/>)

3. *Tietosanakirja* (1914). Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö, 1064–1066.

Afrikkalaisten tai ”mustien” esittäminen lapsellisina on tyyppinen kolonialismin aikana tuotettu esitystapa (Hall 1999, 199).

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun lehtiteksteissä n-sanalla nimetyt henkilöt esitetään epärationaalisina tai jopa epäinhimillisinä, jos inhimillisyydellä viitataan ensisijaisesti järjen käyttöön ja myönteisiin tunteisiin. Esimerkiksi vuonna 1890 *Sanomia Turusta* -lehdessä (5.10.1890) julkaistussa tarinassa meripedon kanssa kamppaileva ”neekeri” ei ole rohkea vaan ”tyhmänrohkea”. Tuon aikakauden lehtiteksteistä on vaikea löytää edes yksittäisiä poikkeuksia, joissa n-sanalla määriteltyä henkilöä ei kuvattaisi villinä ja tyhmänä. *Aamulehti* (22.9.1888) kuvailee vuonna 1888 koreilunhaluista mutta valkeaihoisten halveksimaa, alistetun asemansa tiedostavaa ja siihen jo tottunutta ”neekeriä”, siis sentään ajattelevaa ja tuntevaa ihmistä.

Suomessa 1900-luvun alkupuolella tietokirjallisuudessa, oppikirjoissa ja lehtiteksteissä esiintyvä n-puhe noudattelee sitä kolonialismin tuottamaa esitystapaa (esim. Hall 1999; Kaartinen 2004), jota nykyään pidetään yleisesti halventavana ja rasisena. Tuohon aikaan vallinnut maailmankuva, jonka siis suomalaisetkin pitkälti jakoivat, oli rotuoppeineen rasisena. Vaikka rasismin voidaan ajatella tuolloin olleen ”normaalia”, voidaanko n-sanaan tuohon aikaan kiinnittyneitä merkityksiä väittää neutraaleiksi, ei-kielteisiksi ja harmittomiksi?

Musiikin ja kuvataiteen teksteistä löytyy sellaista n-sanan käyttöä, jota ei ainakaan ongelmitta voi tulkita halventavaksi. Yleisradion arkistoissa vanhojen äänitteiden joukossa on esimerkiksi sellaisia kappaleita kuin ”Neekerimailla Afrikassa (1927), ”Kymmenen pientä neekeripoikaa” (1924 ja 1926) ja ”Neekeriprinsessa” (1938). Yhdysvalloista Suomeenkin rantautuneet negrospirituaalit samoin kuin jazz-musiikki muodostavat oman musiikkilajityyppinsä, jonka teksteissä n-sana toisinaan esiintyy. Sana on kuitenkin suomennettu lauluihin ja laulujen nimiin teksteistä, jotka kertovat Yhdysvaltojen (ei siis Afrikan) asukkaista, ja ainakin osa tekstien tekijöistäkin lienee kuulunut Yhdysvaltojen, kuten tuohon aikaan sanottiin, neekeriväestöön. Ilmaisua (engl. negro) alettiin sittemmin pitää Yhdysvalloissa yleisesti halventavana, ja kollektiivista rodullistettua identiteettiä alettiin nimetä muilla tavoilla, esimerkiksi sanoilla ”African-American” tai ”black”. Muitakaan n-sanalla otsikoituja vanhoja lauluja tai ralleja ei voi tulkita sinänsä halventaviksi, mutta usein ne kyllä rakentavat kohteestaan varsin vieraan ja eksoottisen kuvan. Voidaan kysyä, onko eksootisoivassa taiteessa n-sanalla nimetty ihastuksen ja ihmetyksen kohde määriteltävissä neutraaliksi. Sellaisissa kuvissa ja teksteissä, joissa kohtaaminen on merkinnyt muutakin kuin vieraan katsomista ja eksotiikan tallentamista, ihmisiä onkin nimetty toisin: ei n-sanalla vaan esimerkiksi jonkin kansan tai heimon jäsenenä tai jonkin asian tekijöinä, toimijoina.¹

1. Ks. esimerkiksi Tampereen taidemuseon vuonna 2002 julkaisema *Vieraan katse. Kansalliset vähemmistöt ja vieraat kulttuurit suomalaisten kuvataiteilijoiden silmin 1850–1945*. Tampereen

1950-luvulla n-puhe saa uusia sävyjä uutisista, jotka kertovat siitä, miten Suomessakin on nyt nähty tummaihoisia ihmisiä. Näissä kuvauksissa ihmetykseen sekoittuu ihastelua, toisinaan jopa arvostusta.¹ 1950-luvulta löytyy myös aineistoni ensimmäinen maininta siitä, että n-sanan käyttö voisi olla sopimatonta: *Aamulehden* elokuussa 1952 julkaisemassa uutisessa kerrotaan ministeri Voionmaan vierailusta Belgian siirtomaahan Kongoon ja päivitetään sitä, miten kourallinen belgialaisia ja muita eurooppalaisia pystyy johtamaan ”12 miljoonan alkuasukkaan töitä”. Siirtomaaisäntiä kirjoittaja luonnehtii sanomalla, että ”[b]elgialaiset ovat pystyvää ja tarmokasta väkeä”. Vierailija ”saa sen käsityksen, että siirtomaan hallinto pyrkii kaikin mahdollisin keinoin varaamaan alkuasukasväestölle osuuden maan vauraudesta”. Sanan ”alkuasukasväestö” käyttöä kirjoittaja perustelee artikkelissa suluissa toteamalla: ”(Kongossa ei saa sanoa: neekerin).”²

On kuitenkin muistettava, että 1950- ja 1960-luvuilla ei-halventaviksi tulkittavien kuvaustapojen ohella myös selvästi rasistiset ja halventavat kuvaustavat olivat yleisiä mediassa ja kulttuurituotteissa.³ Nuortenlehti *Suosikki* pyysi vuonna 1968 kahta tunnettua muusikkoa kommentoimaan näkemyksiä ”neekerien” ”eläimellisyydestä” kysymällä heiltä: ”Onko neekeri ihminen?”⁴ Vielä 1960-luvulla oppikirjoissakin tietyt ryhmät nimettiin jatkuvasti ”neekereiksi”, ja heistä esitetyt luonnehdinnat olivat kielteisiä. Toisenlaisissa yhteyksissä, esimerkiksi *Suomen Lähetysseuran* esitetyissä kuvauksissa käytettiin n-sanan sijaan ilmaisua ”mustat” (Paasi 1998, 237).

Vanhoissa teksteissä n-sanaan kiinnittyy harvoin muita kuin rasistisia ja halventavia merkityksiä. Vaikka n-sanaa on toki käytetty muutenkin kuin halventavalla tavalla, siihen kiinnittyneet vallitsevat merkitykset ovat löytämäni aineiston valossa selvästi rasistisia. Miksi sitten keskusteluissa toistuu väite, että n-sana on ollut Suomessa neutraali? On myös aiheellista kysyä, ovatko sanojen merkitykset pysyviä. Jos n-sana olisikin joskus ollut neutraali, mikä takaa, että se olisi edelleen sellainen?

taidemuseon julkaisuja 101. Tampere: Tampereen taidemuseo. Kuvataiteilijoiden lisäksi teoksessa kuvataan myös antropologien ja lähetystyöntekijöiden afrikkalaisia käsitteleviä esitystapoja.

1. *Helsingin Sanomissa* 8.7.1951 julkaistussa jutussa kerrotaan kuinka ”Helsinkiäisten suursuosikit, maailmankuulut neekerilaulajat The Delta Rythm Boys” saapuvat konsertoimaan Linnanmäelle (*Helsingin Sanomat* 8.7.2001, 50 vuotta sitten -palsta).

2. *Aamulehdessä* 28.8.1952 julkaistu artikkeli oli otsikoitu: Kongossa ei tunneta sanaa neekeri. Ministeri Voionmaa vierailulla Belgian siirtomaassa. (*Aamulehti* 28.8.2002, Aamulehti 50 vuotta sitten -palsta.)

3. Näitä esitystapoja on koottu runsaasti esimerkiksi Matleena Jäniksen ja Emilia Lehtisen tekemään dokumenttiin *Bulu Bulu – mielikuvien afrikkalaiset* (Medicine Man Productions Oy / Yle Kulttuuri 2001).

4. *Suosikin* (10/1968, 27) juttu ”Onko neekeri ihminen” osana lehden Kiehuva, hullu, mietetön maailma -palsta.

N-SANAN KÄYTTÖ TÄNÄÄN

On tekstilajeja joissa n-sanaa ei käytetä. Tällaisia ovat esimerkiksi lakitekstit. Myös viranomaiset ja journalistit välttävät n-sanaa. Sana ei enää kuulu asiategstiin eikä virkakieleen. Se ei ole viime vuosikymmeninä esiintynyt neutraaleissa teksti- ja tilanneyhteyksissä (Mäntynen & Onikki 1997; ks. myös Latomaa 2002, 13–14). Tietyissä mediateksteissäkin, lähinnä sanomalehdissä ja televisiossa, n-sanan esiintyessä kyse on yleensä sanan käytön sopivuutta koskevasta keskustelusta. Kun n-sanaa käytetään esimerkiksi sanomalehdissä, sitä käyttävät poikkeuksetta haastateltavat, eivät toimittajat. Esimerkiksi helsinkiläinen kunnallispoliitikko Harry Bogomoloff kertoo lehtihaastattelussa¹ nähneensä ”ekan nekrun Helsingin olympialaisissa”.² Hän toteaa myös, että Suomi tarvitsee maahanmuuttajia, ja samalla hän tekee selväksi, minkälaisiin töihin maahanmuuttajia tarvitaan, siis esimerkiksi siivoustyöhön. Tulkitsen, että käyttämällä ilmausta ”nekru” Bogomoloff näyttää paikan tietyille ihmisille, siis määrätyille maahanmuuttajille, ja tämän lisäksi hän myös osoittaa oman (määrittely)valtansa. Jos tekstiä tarkastellaan poliitikon puheenvuorona, sen voi lukea myös viestinä äänestäjille ja kannattajille.

Internetin maailma, erityisesti erilaiset keskustelupalstat ja vitsisivustot, tarjoaa runsaasti sellaista n-puhetta, jonka tulkitsen halventavaksi ja rassistiseksi. Yksi yleinen halventamisen muoto on naurunalaiseksi tekeminen. N-sanalle rakentuvaa huumoria löytyy paitsi internetin lukuisilta vitsisivuilta myös populaarimusiikista. Yleisradion äänitarkiston valikoimissa erityisesti 1980-luvulla n-sanaa esiintyy etenkin humoristiseksi tarkoitettussa musiikissa. Jos n-sanan sisältävä musiikkikappaleen nimi ei heti huumoriin viittaisikaan, asia varmistuu esittäjän nimestä (Mopot, Hummeripojat), kokoelmalevyn nimestä (Teemu teekkari) tai muiden samalla levyllä ilmestyneiden kappaleiden nimistä (Ryypätkäpä ja naitatti, Aloita päiväsi porsaankylyksellä, Ruottalainen oopperalaulaja). Myös arkipuheessa n-sanalla tehdään usein pilaa. Suomessa esimerkiksi viljellään n-sanalle perustuvia vitsejä ja sellaisia metaforia kuin esimerkiksi ”neekerimalli” tai ”neekeriloota”. Näissä metaforissa n-sanaa käytetään yleensä kuvaamaan jotain, jota voisi yhtä hyvin kutsua huonoksi, huonommaksi, vähempiarvoiseksi tai halvaksi. N-sanaan siis kiinnittyy nykyäänkin runsaasti ilmeisen halventavia merkityksiä.

N-sana saa nykypuheessa kuitenkin muitakin merkityksiä. Edellä lainaamassani sanakirjamääritelmässä todetaan, että n-sanalla viitataan toisinaan

1. *Helsingin Sanomat*, NYT-liite 26/2002: Nuijamies. Harry Bogomoloffin haastattelu.

2. Usein keskusteluissa toistunut väite on, että n-sana olisi halventava vain muodossa ”nekru”. Tätä muunnelmaa n-sanasta ei aineistossani pidetäkään sopivana lukuunottamatta avoimen rassistisia puheenvuoroja internetissä. N-sanan käyttö tässä muodossa näyttää myös olevan hyvin harvinaista julkisessa keskustelussa. Poliitikon sanavalintana ilmaus on tulkittava tietoisesti provosoinniksi.

yhteiskunnallisesti syrjittyyn ryhmään. Kun esimerkiksi ruotsalainen jääkiekkomaajoukkueen valmentaja on julkisesti parjannut suomalaisia, päivälehdessä toimittaja kysyy (kenties humoristiseksi tarkoitettuna) juttunsa kuvatekstissä: ”Ovatko suomalaiset Euroopan neekereitä?”¹ Tässä tuskin tarkoituksena on halventaa niitä, joita n-sanalla yleensä nimetään, mutta samalla muistutetaan kuitenkin siitä, että juuri n-sanalla määritellyt ovat syrjittyjä ja halveksittuja. Tällaista n-sanankäyttöä ei silti juurikaan esiinny julkisessa keskustelussa.

Yleisempää näyttää olevan n-sanankäyttö eräänlaisena apusanana teksteissä, joissa puhutaan Suomen kansainvälistymisestä ja suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisesta. Niissä n-sanalla höystetään kertomuksia muutoksesta: ennen emme olleet kovin kansainvälisiä, nyt asia on toisin, tai ainakin muutosta on tapahtunut. Aineistooni on kertynyt runsaasti erilaisia versioita seuraavasta tarinasta: ”Aikaisemmin kun musta mies käveli kaupungilla huudettiin, että kato neekeri!”² Tällaisissa teksteissä n-sanankäyttö ”varsinainen käyttäjä” ei (ikään kuin) ole puhuja tai tekstin kirjoittanut henkilö vaan se, josta kerrotaan. Näissä kertomuksissa n-sanaa käyttävät sellaiset ihmiset, jotka eivät ole puhujan mukaan sisäistäneet kansainvälistymisen ja monikulttuuristumisen vaatimuksia. N-sanaa laitetaan käyttämään vaikkapa se ”kristillis-liberaali etiikka, joka kykenee kunnioittamaan kaikkia vain niin kauan kuin kaikki menee hyvin (...) kun ei jouduta tilanteeseen jossa etiikkaa tarvittaisiin (...) [mutta] heti kun naapuriin muuttaa neekeri...”³

Kun n-sanaa käytetään tällä tavoin kuvaamaan ja arvostelemaan joidenkin (usein kuvitteellisten) henkilöiden rasistisuutta, suvaitsemattomuutta tai tietämättömyyttä, arvostelun kohteena olevalla n-sanalla tullaan samalla merkinneeksi myös tällaisen toiminnan kohde, uhri. Tällaisesta n-sanankäytöstä käy esimerkkinä seuraava kirja-arvostelun otsikointi: ”Neekerit, ryssät ja savolaiset – Pohjois (K)arjalaisin silmin.”⁴ Kirja-arvostelun kirjoittaja ei siis (tietenkään) itse kutsu ketään n-sanalla, vaan tuolla sanalla nimeävät muita (tässä tapauksessa maahanmuuttajia) ne pohjoiskarjalaiset, joiden ajattelutapa on rasistinen (viittaus arjalaisuuteen). Toisinaan nämä tarinat kerrotaan varsin ymmärtäväiseen sävyyn, toisinaan sävy on kriittisempi. N-sanaa käytetään näin ikään kuin luokittelemaan suomalaisten tapoja suhtautua eräisiin ”muihin”. N-sanankäyttäjiksi nimetään tällöin rasistit, tietämättömät tai vähemmän sivistyneet suomalaiset. Lukijan tai kuulijan tehtäväksi jää ymmärtää, ettei puhuja itse kuulu tuohon joukkoon. Vastaavasti henkilö, joka osaa karttaa n-sanaa, on ainakin osin omaksunut yhteiskunnallisten muutosten mukanaan tuomat

1. *Helsingin Sanomat* 11.1.2004: Suomalaisten sorto lopetettava!

2. *Helsingin Sanomien Verkkoliite* 26.7.1996: Kato Neekeri!

3. *Helsingin Sanomat*, NYT-liite 6/2002: Pahuuden etiikasta ja vihollisen ihailemisesta. Kolumni. Tuomas Nevalinna.

4. Stranius, Pentti (03.12.2003): Neekerit, ryssät ja savolaiset – Pohjois (K)arjalaisin silmin. *Agricola kirja-arvostelu*. (<http://agricola.utu.fi/nyt/arvos/tekstit/590.html>)

poliittisen korrektiuden vaatimukset. Tästä esimerkkinä käy seuraava teksti, jonka kirjoittaja arvostelee toimittajaa, joka on sortunut jonkinlaiseen moukkamaisuuteen tai junttimaisuuteen haastatelleessaan ”afrikkalaista syntyperää olevia” mutta joka ei sentään ole ollut niin juntti, että olisi viitannut näihin n-sanalla: ”Hupi olisi täydellistynyt, jos uutisankkuri olisi pljäyttänyt kollegalleen kysymyksen ’No, ostaisitko sinä tuollaista neekerin tarhaamaa hunajaa?’ Koska toimimme poliittisesti korrektissa julkisuudessa, tuota kysymystä ei tietenkään esitetty.”¹

Edellä kuvatun kaltainen n-sanan käyttö näyttää olevan Suomessa varsin uusi ilmiö. Havaintojeni perusteella käyttö on yleistynyt erityisesti sellaisessa puheessa, jonka voi tulkita antirasistiseksi. Sanaa, jolla suomalaiset ovat nimenneet määrättyjä ”muita”, käytetään nyt ilmaisemaan joidenkin suomalaisten ”junttiutta”. N-sanaa tällaisena ”juntin brändinä” käyttävät toisinaan myös ne, joita itseäänkin on nimetty n-sanalla, mutta heidän on valittava tarkkaan ne ympäristöt, jossa he voivat näin tehdä. Ainoastaan sellaisissa tilanteissa, joissa kaikkien läsnäolijoiden voi ajatella jakavan ajatuksen n-sanan halventavuudesta ja sopimattomuudesta, puhuja voi olla varma siitä, että hänet ymmärretään oikein – siis että n-sanaa käyttäessään hänen tarkoituksenaan on halventaa tuon sanan käyttäjiä, ei niitä, joita sanalla yleensä kutsutaan. Kun tummaihoisen suomalainen sanoo esimerkiksi ”kun istuin siinä, ne mietti, että mitä toi neekeri tuossa tekee”, hänen tarkoituksenaan ei ole luokitella itseään ”neekeriksi”. Sen sijaan hän arvioi ja määrittelee puheen kohteena olevat (”ne”) ihmisiksi, jotka näkevät ja nimeävät jotkut ihmiset ennen kaikkea ”neekereinä” ja ”neekereiksi”.

Mutta onko n-sana näin käytettynä – uudessa merkityksessään – harmiton? Voimmeko olla varmoja, että kaikki ymmärtävät tällaiset n-sanalle tarkoitetut merkitykset? Marjo Kaartinen (2004) on otsikoinut suomalaisten afrikkalaisia koskevia esitystapoja käsittelevän teoksensa nimellä *Neekerikammo: kirjoituksia vieraan pelosta*. Otsikko siis viittaa tässä toiseuden tuottamiseen ja vieraan pelkoon. Samalla se ilmaisee hyvää tarkoittavan ja selvästi antirasistisen tutkijan auktoriteetilla, että tutkijan käsittelemiä ilmiöitä voi kuvata käsitteellä ”neekerikammo”. Tällöin tutkija tulee kuitenkin väistämättä nimenneeksi myös kammon (vieraspelon, rasismin) kohteen juuri sillä sanalla, jossa kielteiset kuvaustavat tiivistyvät. Hän ei tule ottaneeksi huomioon sitä, että tuo ”kammon kohde” on nyt täällä, puhuu suomen kieltä, eikä halua tulla kutsutuksi n-sanalla.

Nykyäänkin on paljon sellaista n-sanan käyttöä, jossa sana on tulkittava selvästi halventavaksi ja jossa n-sanaa käytetään avoimen rasistisesti. Vaikka n-sanan käyttöä puolustavissa kannanotoissa n-sanaa väitetään tarvittavan

1. Saloniemi, Antti (16.03.2000): Rotu, länsi ja identiteetti. Agricola, kirja-arvostelu. (<http://agricola.utu.fi//nyt/arvos/tekstit/229.html>)

joidenkin ihmisten ulkonäön kuvailuun, sitä ei käytetä tuossa merkityksessä yleisesti enää muutoin kuin arkipuheessa. Arkipuheessakin n-sanasta on tullut kiistanalainen, vaikka sen käyttö on edelleen yleistä. Joissain yhteyksissä n-sanaa saatetaan käyttää synonyymina ”sorretuille”, mutta sen käyttö tässä merkityksessä näyttää Suomessa olevan hyvin harvinaista. Virallisessa kielenkäytössä, viranomaispuheessa ja asiateksteissä n-sana on muuttunut sopimattomaksi. Yleistymässä näyttäisi sen sijaan olevan tapa kuvailla rasisteja ja sivistymättömiä suomalaisia n-sanalla avulla.

Tarkasteltaessa 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun n-puhetta Suomessa huomiota herättää se, että ne, joita useimmiten nimetään n-sanalla, eivät itse kutsu itseään tuolla sanalla. Voi olla, että tulevaisuudessa Suomessakin jotkut ryhtyvät yleisesti käyttämään n-sanaa tai jotain versiota siitä kollektiivisen rodullistetun identiteetin ilmaisijana (vrt. sana *nigga* Yhdysvalloissa), mutta vielä tämä ei näytä olevan tavallista. Ne harvat aineistoni tekstit, joissa n-sanalla viitataan omaan itseen, ovat tulkittavissa itseen kohdistuvan rasistisen kategorisoinnin arvostelemiseksi tai ironisoinniksi. Sanalla ei määritellä omaa ulkonäköä eikä sen käyttö ole merkki muiden käyttämän rodullistavan puheen hyväksymisestä tai omaksumisesta. Siksi on aiheellista kysyä erään yleisönosastolle kirjoittaneen tavoin: ”Kuinka suomalainen voi määrätä sen, miltä mustasta ihmisestä saa tuntua kun häntä kutsutaan neekeriksi?”¹

MERKITYN TIETO

Olen edellä tarkastellut, milloin ja miten n-sanaa käytetään joidenkin ihmisten tai tiettyjen ilmiöiden merkitsemiseen. Näissä keskusteluissa merkittyjen itsensä ääni on kuitenkin hiljainen.

Se, että monet nimittelyn kohteet ovat vieneet asian oikeuteen, kertoo heidän kokevan sanan halventavaksi ja rasistiseksi. Myöskään maahanmuuttajataustaisten henkilöiden omissa puheenvuoroissa n-sanalla käyttöä ei pidetä sopivana. Kuten edellä olen todennut, kaikessa n-sanalla käyttöä koskevassa keskustelussa nämä puheenvuorot muodostavat kuitenkin häviävän pienen osan. Maahanmuuttajien omien kokemusten ja näkemysten ilmaisemista estävät usein kielivaikkeudet ja se, etteivät he tunne suomalaista keskustelukulttuuria riittävästi osallistuakseen julkisiin keskusteluihin. Rasismien uhreja estävät puhumasta myös rasismia koskevat vallitsevat, usein vähättelevät puhuvat ja muiden vähäinen kiinnostus rasismien tuottamia ongelmia kohtaan (Rastas 2004a). Silloin kun maahanmuuttajia tai muita rasismia kokeneita on pyydetty kertomaan omista kokemuksistaan, on hyvin yleistä, että he nostavat keskustelun aiheeksi n-sanalla ja sen käytön. Monissa maahanmuuttajien ja rasismia

1. *Helsingin Sanomat* 25.10.1997: Mustan väestöryhmän tunteet tiedostettava. Mielipide-sivu. G. Moghadampour.

kokeneiden parissa tehdyissä tutkimuksissa on selvinnyt, että n-sana ilmentää jokapäiväisiä rasismien kokemuksia ja sanan käyttö on jatkuvan neuvottelun alainen asia (esim. Hautaniemi 2001, 161; Honkasalo 2003, 179; Niemelä 2003, 110; Tolonen 2003, 262). Ensinnäkin tilanteet, joissa he kohtaavat n-sanana, ovat osin erilaisia kuin tilanteet, joissa muut suomalaiset kuulevat sanaa käytettävän. Rasismia kokeneet kertovat, miten heitä on julkisesti nimitetty n-sanalla kaduilla, ravintoloissa tai tavarataloissa. Toisinaan he kuulevat sanan julkisilla paikoilla selän takana tapahtuvana kuiskutteluna. Toisaalta ne, joita sanalla nimetään, joutuvat harvemmin kuulemaan esimerkiksi sellaisia n-sanavitsejä, joita viljelevät myös sivistyneinä itseään pitävät suomalaiset (vrt. Rastas 2004 b, 104).¹

Analysoidessani lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa rodullistavaa kategorisointia, n-sana nousi selvästi yleisimmäksi rodullistetun eron merkitsijäksi lasten ja nuorten kertomuksissa. Sanalla ei merkitä vain henkilöitä, joilla arvelaan olevan siteitä Afrikkaan, vaan useimpia haastattelemistani ”ei-suomalaiseksi” tai ”vähemmän suomalaiseksi” katsotuista on joskus nimitetty tuolla sanalla. Koulujen pihoilla ”neekeriksi” saatetaan haukkua vaikkapa Kiinasta adoptoituja lapsia tai henkilöitä, joiden toinen vanhempi on Lähi-idästä. Suhtautuminen n-sanaan näyttää kuitenkin määräytyvän hyvin pitkälti sen kautta, miten yksilö itse on asemoitunut suhteessa rasismien tuottamiin hierarkioihin. Ne, jotka omien ja muiden silmissä eivät juurikaan eroa ulkonäöltään valtaväestöstä, eivät koe nimittelyä yhtä loukkaavaksi kuin ne, joiden on vaikeampi kiistää muiden kategorisointeja. Ne, jotka joutuvat muita useimmin n-sanalla nimittelyn kohteeksi, suhtautuvat sanan käyttöön erityisen kielteisesti. Nuoret pitävät sanaa rasistisena siitä huolimatta, että he tietävät, etteivät esimerkiksi vanhat ihmiset aina tarkoita sanalla pahaa. (Rastas 2005a.)

N-sana nousee esiin haastatteluissa paitsi kerrottaessa omista kokemuksista myös silloin, kun nuoret puhuvat rasismista yleensä. He esimerkiksi määrittelevät jotkut ihmiset ”neekerin huutelijoiksi”. Haastatteluissa nuoret tuovat esiin sen, ettei sanan käyttö kosketa heitä vain silloin, kun sillä viitataan suoraan heihin itseensä. Vaikka n-sanalla viitattaisiinkin muihin ihmisiin, sanan lausuminen esimerkiksi koululuokassa kääntää muiden oppilaiden katseet luokan tummaihoiseen oppilaaseen. Katseen kohteille, erityisesti lapsille ja nuorille, tämä on kiusallista, sillä he tuntevat hyvin sanaan kiinnittyvät kielteiset merkitykset. Seuraava ote on 11-vuotiaan Afrikasta adoptoidun pojan isän haastattelusta:

Kerran iltalenkillä [pojalle] iski nälkä tietenkin nakkikioskin kohdalla. Jäimme jonoon odottelemaan vuoroamme. Lähettyvillä oli nuorta väkeä istumassa autoissaan. Jostain sieltä kuului sana neekeri, ilmeisestikin

1. Olen kuullut myös muutaman n-sanavitsin, jossa pilkan kohteena on se ”juntti suomalainen”, mutta kaikista suomalaisista n-sanavitseistä nämä muodostavat vain hyvin pienen osan.

ihan hyvässä tarkoituksessa. Kuitenkin sen seurauksena [poika] ponkaisi pois jonosta koukaten puskien takaa kohti kotia todeten, jospa kuitenkin syötäisiin kotona.¹

Jälkikoloniaalisen suuntauksen keskusteluissa on usein siteerattu Franz Fanonin (1986; ks. myös Ahmed 2003, 189) kuvausta siitä, miten rodullistettu subjekti rakentuu tilanteissa, joissa yksilö nimetään n-sanalla. Kohtaamisissa, joissa joku nimetään tuolla sanalla, muiden ajatukset ja tunteet, kuten pelko tai seksuaalistaminen, muuttuvat osaksi rodullistavien katseiden ja kommenttien kohteena olevan identiteettiä. Ne alkavat muuttaa myös yksilön suhdetta omaan ruumiiseen. Rodullistettu subjekti tietää ja tuntee n-sanalla merkitykset sielussaan ja ruumiissaan. N-sanalla nimetyn ihmisen kokemuksissa sana tarkoittaa joutumista paitsi erilaisen myös juuri tietynlaisen ihmisen asemaan (ks. Kaartinen 2004; Hall 1999, 169–182). Sana voi myös palauttaa mieleen kokemuksia kiusaamisesta, häirinnästä, torjunnasta ja jopa fyysisestä väkivallasta tai sen pelosta. Muiden ihmisten ”En tarkoita sillä mitään pahaa” -kommentit eivät pysty pyyhkimään tuota tietoa pois.

Toisinaan ihmiset väittävät, ettei n-sana voi olla kovin haavoittava, koska esimerkiksi Yhdysvalloissa afrikkalais-amerikkalaiset käyttävät kyseistä sanaa puhuessaan itsestään ja toisistaan. Sana saa kuitenkin hyvin erilaisia merkityksiä riippuen siitä, käytetäänkö sitä vastarinnan ja kollektiivisen identiteetin tunnustamisen välineenä kuvaamaan ”meidän asemaamme” rasismia muokkaamissa yhteiskunnallisissa suhteissa, vai onko se ilmaus, jonka avulla muut osoittavat joidenkin ihmisten paikan noissa hierarkioissa. Toisaalta diskursiivisia kategorioita ei myöskään koskaan voi täysin hallita. Myös Yhdysvalloissa n-sanaan kiinnittyy niin voimakkaita kielteisiä merkityksiä, ettei sanan lausuminen kakistelematta onnistu aina niiltäkään, jotka määrätyissä yhteyksissä käyttävät sanaa viitatessaan itseensä (O’Brien 1998, 21).

Edellä lainaamani isän kertomus kuvastaa sitä, ettei n-sanalla satuteta vain niitä, joita n-sanalla merkitään. Rasismia kokeneiden lasten vanhemmat tai ”ei-valkoisten suomalaisten” kumppanit joutuvat niin ikään arjessaan neuvottelemaan n-sanalla merkityksistä. Kun Aasiasta adoptoidun lapsensa ensimmäistä kertaa työpaikallaan esitellyt äiti löysi seuraavana päivänä työpaikkansa ilmoitustaululta kopioita vanhoista mainoksista, joissa ”ainoastaan Afrikan neekeri ei veikkaa” ja joissa esitellään ”sivistynyt muoto” pelistä, ”johon neekeri ei koskaan väsy”, hän tulkitsi teon itseensä ja lapseensa kohdistuneeksi rasismiksi.² ”Valkoisen vanhemman” tieto ei kuitenkaan ole välttämättä sama kuin lapsen, jota sanalla nimitellään. Seuraava ote on murrosikäisen Afrikasta adoptoidun tytön äidin haastattelusta:

1. Sähköpostitse 28.5.2001 tehty haastattelu.

2. Haastateltaviini kuuluneen äidin kirje 27.11.2003.

Anna Rastas (AR): Kuinka paljon te olette joutuneet sen sanan käyttöä [miettimään], keskustelemaan siitä [tyttären kanssa]?

Haastateltava (H): Joo, hän kokee sen haukkuma-, hyvin voimakkaana haukkumasanaana, ja vaikka minä olen yrittänyt sitä sanaa pehmittää sillä tavalla, tehnyt siitä semmoisen lällyttelysanan – ”Mitä minun äitin pikku neekeri”, ja siis tällaisia, että hyvin, hyvin positiivisessa mielessä, koska minä ajattelen, että kun hän kuulee sen sanan neekeri, että hänellä ei niin kuin karvat nouse pystyyn sanasta neekeri, että hänen on vaan kestävä se sana.

AR: Sanoit, ettei karvat nouse pystyyn, niin minkä takia ei saisi karvat nousta pystyyn?

H: Kun minä olen sen ajan ja sen ikäinen ihminen, että neekeri ei ollut haukkumasana vaan neekeri oli, oli neekerinukkeja, minulla on itselläni ollut neekerinukkeja, ne oli minun rakkaimpia nukkeja, ja se ei ollut haukkumasana. Ja minulla meni aika pitkään ennen kuin tajusin, että se on haukkumasana.

AR: Oliko [tytär] silloin jo täällä vai?

H: Ei kun aikaisemmin. (...) Vanhat ihmiset käyttävät vieläkin, eivät he tarkoita, että se on haukkumasana. ”Voi kun ihana neekerilaps”, silloin kun [tytär] oli pieni. Eihän se ollut haukkumasana.

AR: Mutta [tytär] on sitten itse kuitenkin...?

H: [Tyttö] on myöhemmin, myöhemmin siitä on vasta tullut haukkumasana.

AR: Niin hän on sen arjessa kokenut, että se on?

H: Hän on, joo, hän on arjessa sen kokenut, että se on haukkumasana. Ja minullekin se on nykyisin haukkumasana.¹

N-sanalla merkittyjen lasten ja nuorten samoin kuin heidän vanhempiensa n-sanaa käsittelevää puhetta raamittaa selvästi tietoisuus siitä, että sanalla on monia eri merkityksiä ja että sen merkityksistä, erityisesti sopivuudesta ja loukkaavuudesta, käydään keskustelua. Tähän he joutuvat suhteuttamaan myös omat kokemuksensa sekä kannanottonsa n-sanana merkityksistä. Eräs lapsi tuli päiväkodista kotiin ja kertoi toisen lapsen sanoneen hänelle, ”että neekeri on ihan tavallinen sana. Ettei se oo mikään, että se on ihan tavallinen sana, että sen voi sanoa”. Kun lapsen äiti kysyi, oliko toinen lapsi sitten nimitellyt lasta, tämä vastasi: ”ei, se vaan sano että se on ihan tavallinen sana”.² N-sanalla nimittely lapsi varmaankin haluaisi uskoa tällaisen väitteen, mutta hänen omien kokemuksensa sanan merkityksistä asettaa kyseenalaiseksi tuon ”totuuden”, ja hän saattaa tulkita sanoman kehotukseksi hyväksyä nimittely tai alistua siihen.

1. Haastattelu 16.7.2001.

2. Kenttäpäiväkirja 15.3.2001.

N-sanalla merkityt tietävät, että vaikka sana loukkaa, suomalainen kulttuuri asettaa kyseenalaiseksi oikeuden loukkaantua.

Rasismia kokeneiden asennoitumista n-sanan käyttöön kuvaa hyvin myös se, miten erityisesti nuorten puheessa sanan käyttäjä on usein synonyymi milloin rasisteille milloin vähemmän koulutetuille ja vähemmän sivistyneille, tietämättömille ja junteille (Rastas 2004a, 48). Nuorten kertomuksissa n-sanan käyttäjänä esiintyy useimmiten henkilö, joka on joko rasisti tai sitten henkilö, joka ei halua tai jonka ei ole tarvinnut kohdata rasismia kysymyksiä. N-sanan käyttöä on vaikea avoimesti arvostella siitäkin huolimatta – tai ehkä juuri siksi – että se ymmärretään myös vallankäytöksi tai vallasta kiinni pitämiseksi. Artikkelin alussa siteeraamani näyttelijä Kaisla Löyttyjärvi kuvasi sanan käyttöön kytkeytyvää vallankäyttöä eräässä televisiohaastattelussa seuraavasti: ”Se ylemmydentunto kyllä tiivistyy siihen sanaan.”¹

KAMPPAILUA MERKITYKSILLÄ

Nykyään on siis hyvin vaikea enää olla tietämätön siitä, että n-sanaan kiinnittyy monia erilaisia jännitteitä. Julkisessa keskustelussa sanaa pidetään toisinaan avoimen rassistisena ilmauksena, toisinaan jäänteinä vanhasta rotuajattelusta – ja samalla kuitenkin neutraalina ja harmittomana synonyymina sanoille afrikkalainen tai tummaihoisen. Vakiintuneet puhutavat eivät muutu nopeasti. Etenkin arkipuheessa kohtaa usein sellaista n-sanalla käyttöä, jossa puhuja ei varmasti tarkoituksellisesti halua halventaa tai olla rasisti, vaan sana ikään kuin lipsahtaa vanhasta tottumuksesta. Muutos suhtautumisessa n-sanaan on kuitenkin tapahtunut varsin nopeasti. Viranomais- ja asiakielestä sana on jo lähes kadonnut, ja myös mediassa sen käyttöä selvästi vältetään. Jo tämä muutos kertoo siitä, että sanaa on alettu pitää sopimattomana. Myös edellä kuvaaamani kaltaiset sanan uudensuunnat käyttötavat viestivät siitä, että sana tulkitaan halventavaksi. Näin ollen voi olettaa, että sanan käyttö ”vahingossa” tulee väheneen, ja samalla sen käyttö – ja käytön puolustaminen – muuttuu yhä selvemmin tietoiseksi julkilausumaksi.

N-sanalla käyttöä koskevissa keskusteluissa esitetään usein, että n-sanalla merkityksiä ja sen käytön sopivuutta arvioitaessa lähtökohtana tulisi olla suomalaisen keskusteluympäristön erityisyys. Tämän näkemyksen mukaan afrikkalaisia määrittelevä ja monia muita kansoja rajoittava kolonialistinen katse ei olisi rajoittanut suomalaisten tapaa nähdä vieraita kansoja ja kulttuureita. Ikään kuin tietomme esimerkiksi Afrikasta ja afrikkalaisista olisi alkanut vasta silloin, kun ensimmäiset afrikkalaiset saapuivat Helsingin Olympialaisiin. Aivan kuin kielteiset, halventavat ja rassistiset afrikkalaisia koskevat puhe- ja esitystavat eivät olisi koskaan olleet osa (nimenomaan) suomalaista kulttuuria.

1. Mirja Pyykön keskusteluohjelma Jos, TV1, 18.9.2004.

Suhteessa muihin maihin ja kansoihin suomalaiset ovat mieltäneet itsensä ennemminkin alistetuiksi kuin alistajiksi (Raittila 2004, 34–35), mikä on voinut ruokkia tietynlaista suhdetta rasismiin. Tämä ei ole vain suomalainen ilmiö. Antropologi Marianne Gullestad (2004) esittää, että Norjassa rasismien kokemusten ymmärtämistä ja käsittelyä vaikeuttaa se, että norjalaiset ovat luoneet itsestään ”viattoman omakuvan”. Tämä kuva on syntynyt Tanskan ja myöhemmin natsi-Saksan alaisuudessa elämisen tuloksena. Irlantilaisten suhdetta rasismiin on niin ikään selitetty heidän asemallaan kolonialismin historiassa, erityisesti suhteella Isoon-Britanniaan sekä myytillä Irlannin väestön homo-geenisuudesta (Lentin 2004, 150–151).

N-sanan myöntäminen rasistiseksi pakottaa samalla arvioimaan myös oman maansa historiaa uudelleen. Tämä merkitsee luopumista siitä ekseptionalismista ja moraalisesta ylemmydentunteesta, jolla olemme voineet arvostella niitä muita, joiden menneisyyttä rasittavat kolonialismin synnit. Suomalaisen ekseptionalismin kannattajat selittävät, että sana ei ole rasistinen, vaikka se onkin syntynyt rodun diskurssissa ja varustettu halventavilla merkityksillä. Samalla nämä ekseptionalistit tulevat kieltäneeksi argumentit, joilla rasismien kohteet voisivat vaatia oikeutta itsemäärittelyyn. N-sanasta käytävälle keskustelulle tyypillinen piirre on se, että n-sanan käyttöä puoltavat puheenvuorot kieltävät tai ohittavat usein sen tosiasian, että nykyään n-sanalla merkityt ihmiset elävät Suomessa, ja monet heistä ovat Suomen kansalaisia.

Suomessakin rasismia käsittelevää keskustelua määrittää vahvasti ”rasismien kolonialistinen paradigma” (ks. Miles 1994, 199–202). Siinä rasismi määrittyy ennen kaikkea kolonialismin seuraukseksi, ja rasismien erilaisia ilmenemismuotoja tunnistetaan ja arvioidaan kolonialismin viitekehyksessä. En halua kiistää tuon paradigman merkitystä ja antaa rasismien tutkimukselle. Voidaan kuitenkin kysyä, rajoittaako tämä paradigma sitä, miten tulkitsemme asioita ja ilmiöitä rasismiksi ja sitä, millaisena näemme oman (kansallisen) suhteemme rasismiin. Onko esimerkiksi romanien kohtaama rasismi sekä heidän historiansa ja asemansa Suomessa selitettävissä yksin tämän paradigman avulla? Mikä voi olla jälkikolonialistisen tutkimusperinteen anti, kun tutkimuksen kohteena on rasismi Suomessa? Jälkikolonialismi voidaan ymmärtää tiettyjen globaalien valta-asetelmien ja niiden seurausten tarkastelun viitekehykseksi, ei pelkästään tiettyjä paikkoja koskevaksi kolonialismin jälkeiseksi periodiksi (esim. Frankenberg & Mani 2001). Tuolloin voidaan kysyä, miten erilaiset historian aikana vaikuttaneet valta-asetelmat ja niiden tuottamat diskurssit ovat muokanneet itseymmärrystämme ja suhtautumistamme muihin (esim. Hansen 2002). Kolonialismi on vaikuttanut ja vaikuttaa edelleen, myös Suomessa.

Vaikka n-sana olisikin ennen ollut Suomessa neutraali ja harmiton, mitä näkemystä analyysini ei kuitenkaan tue, suhde ”meidän” ja ”muiden” välillä on muuttunut, ja n-sanan merkityksiä on tarkasteltava tästä lähtökohdasta. Kamp-pailu n-sanan merkityksistä näyttäisi olevan ennen kaikkea kamppailua siitä,

kuka saa määritellä sen, mikä Suomessa on sopivaa ja mikä ei. Sanaa puolustetaan ikään kuin se olisi kansallisomaisuutta, jonka Suomeen tulevat ihmiset ja ajattelutavat uhkaavat ”meiltä” viedä. ”Meiltä” uhataan viedä oikeus sanavallintoihin ja oikeus vartioida sitä, ketkä voivat liittyä ”meihin”. Yhteiskunta on kuitenkin muuttunut niin, että ”meihin” kuuluu – ja tulee jatkossa kuulumaan yhä enemmän – myös sellaisia ihmisiä, joihin on viitattu n-sanalla. Tämän muutoksen huomiotta jättäminen n-sanasta käytävässä keskustelussa kielii juuri siitä, miten tietynlainen kolonialismin aikana rakennettu moraalinen (ks. Goldberg 2002) on juurtunut osaksi suomalaistakin kulttuuria. Vaatimukset, joiden mukaan joidenkin on sopeuduttava siihen, että he tulevat kategorisoiduiksi halventavalla ilmauksella, tukeutuvat rasistisiin ajattelutapoihin. Näillä vaatimuksilla rajataan sitä, ketkä kuuluvat ”meihin”, ja alistetaan niitä, jotka suljetaan ”meidän” ulkopuolelle. N-sanalla sekä kamppailulla sen merkityksistä ja sen käytön sopivuudesta tehdään Suomessa politiikkaa. Näin käytetään valtaa ja osoitetaan, ettei olla valmiita jakamaan sitä ja kiistetään joidenkin oikeudet itsensä määrittelyyn.

Puhutaanpa n-sanana merkityksistä ennen tai nyt tulkitsen n-sanana rasistiseksi. Se on syntynyt rodun diskurssissa ja siihen sisältyvät edelleen näkemykset ihmisrotujen olemassaolosta ja eriarvoisuudesta. Sanaa käytetään rodullistetun eron tuottamiseen ja uusintamiseen sekä – erityisesti rasismia kokeneiden näkökulmasta katsottuna – eriarvoistaviin avoimen rasismien ilmauksiin. Kun tällainen sana esitetään ”neutraalina ja harmittomana”, samalla rasismien olemassaolo kiistetään tai se jopa hyväksytään.

Analyysi n-sanana erilaisista käyttöyhteyksistä osoittaa, että sanaan on alkanut kiinnittyä myös uusia merkityksiä. Sillä voidaan paitsi avoimesti tai peitellymmmin kannattaa rasismia myös asettaa rasismi kyseenalaiseksi. N-sanasta, tai oikeammin sen käyttäjästä, on tullut metafora ”rasistille” tai ”suomalaisjuntille”, jolla on vaikeuksia pysytellä mukana maailman ja suomalaisen yhteiskunnan muutoksissa. Tällaisen n-sanana käytön voi tulkita anti-rasistiseksi strategiaksi, mutta sellaisenakaan se ei välttämättä ole harmitonta. Se pitää yllä vanhoja halventavia esitystapoja ja tekee usein mahdolliseksi myös sellaiset tulkinnat, joita puhuja ei ole tarkoittanut. Sillä ei voi enää viitata vain muihin, vaan nyt se erottelee myös meitä. Se paitsi koskettaa myös satuttaa yhä useampaa meistä.

KIRJALLISUUS

- AHMED, SARA (2003) Pelon politiikka. Suom. Laura Huttunen. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.), *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 189–211.
- CAIRNS, JOHN (2001) Exceptionalism and globalism. *Ethics in Science and Environmental Politics* (ESEP) 2001, 33–37.
- FANON, FRANZ (1986/1952) *Black Skin, White Masks*. Käänt. Charles Lam Markmann. London: Pluto Press.

- FRANKENBERG, RUTH & LATA MANI (2001) Crosscurrents, Crosstalk: Race, 'Post-coloniality' and the Politics of Location. Teoksessa Kum-Kum Bhavnani (toim.), *Feminism and 'Race'*. Oxford: Oxford University Press, 479–491.
- GOLDBERG, DAVID THEO (2002) Modernity, Race and Morality. Teoksessa Philomena Essed & Theo Goldberg (toim.), *Race Critical Theories*. Oxford: Blackwell, 283–425.
- GULLESTAD, MARIANNE (2004) Blind Slaves of our Prejudices: Dabating 'Culture' and 'Race' in Norway. *Ethnos* 69:2, 177–203.
- HALL, STUART (1999) *Identiteetti*. Toim. ja suom. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- HANSEN, PEO (2002) European Integration, European Identity and the Colonial Connection. *European Journal of Social Theory* 5:4, 483–498.
- HARAWAY, DONNA (1991) *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.
- HAUTANIEMI, PETRI (2001) Ihonväri ja syrjintä nuoren somalimiehen arjessa. Teoksessa Anne Puuronen & Raili Välimaa (toim.), *Nuori ruumis*. Helsinki: Gaudeamus.
- HONKASALO, VERONIKA (2003) Voiko jäsenyyttä valita? Nuorten maahanmuuttajien tulkintoja suomalaisuudesta ja rasismista. Teoksessa Päivi Harinen (toim.), *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 158–186.
- JUSSILA, RAIMO (1998) *Vanhat sanat: vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Helsinki: SKS.
- KAARTINEN, MARJO (2004) *Neekeerikammo: kirjoituksia vieraan pelosta*. Turku: k & h.
- LATOMAA, SIRKKU (2002) Musta, valkoinen – vai ihminen? *Kielikuvia. Nykysuomen seuran lehti* 2/2002, 10–14.
- LEHTONEN, MIKKO (1996) *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- LENTIN, ALANA (2004) *Racism and Anti-Racism in Europe*. London: Pluto Press.
- LÖYTTY, OLLI (1998) Perjantait ja saatanat. Todentuntuisia kohtaamisia toisen kanssa. *Kulttuurintutkimus* 15:2, 15–26.
- MARCUS, GEORGE E. (1995) Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95–117.
- MILES, ROBERT (1994) Explaining Racism in contemporary Europe. Teoksessa Ali Rattansi & Sallie Westwood (toim.), *Racism, Modernity and Identity. On the Western Front*. Cambridge: Polity Press, 189–221.
- MÄNTYNYNEN, ANNE & ONIKKI, TIINA (1997) Neekeeri ei ole neutraali. *Virittäjä* 4/1997, 620–621.
- MÄNTYNYNEN, ANNE (2003) *Miten kielestä kerrotaan? Kielijuttujen retoriikkaa*. Helsinki: SKS.
- NIEMELÄ, HELI (2003) Erottautumista ja ystävyyttä. Somalialaistytöjen käsityksiä ja kokemuksia suomalaisista tytöistä. Teoksessa Päivi Harinen (toim.), *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 91–121.
- O'BRIEN, JODI (1998) Introduction: Differences and Inequalities. Teoksessa Jodi O'Brien & Judith Howard (toim.), *Everyday Inequalities. Critical Inquiries*. Malden, Oxford: Blackwell, 1–39.
- PAASI, ANSSI (1998) Koulutus kansallisena projektina. "Me" ja "muut" suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino, 215–250.
- PÄLLI, PEKKA (2003) *Ihmisyryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 231. (<http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5580-o.pdf>)
- RAITILA, PENTTI (2004) *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä*. Tampere: Tampere University Press.

- RANTONEN, EILA (1996) Lukijana uusnatsi. *Niin & näin: filosofinen aikakauslehti* 3/1996. (http://www.netn.fi/396/netn_396_otaji.html)
- RASTAS, ANNA (2002) Katseilla merkityt, silminnähdet erilliset. Lasten ja nuorten kokemuksia rodullistavista katseista. *Nuorisotutkimus* 3/2002, 3–17.
- (2004a) Miksi rasismien kokemuksista on vaikea puhua? Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2004 b) Am I Still ‘White’? Dealing with the Colour Trouble. *Balayi: Culture, Law and Colonialism* 6, 94–106.
- (2005 a) Racialising categorization among young people in Finland. *YOUNG – Nordic Journal of Youth Research* 13:2, 147–166.
- (2005 b) Rasismi – oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.
- REISIGL, MARTIN & WODAK, RUTH (2001) *Discourse and Discrimination. Rhetorics of racism and antisemitism*. London: Routledge.
- SPIVAK, GAYATRI CHAKRAVORTY (1990) *The Post-Colonial Critic. Interviews, Strategies, Dialogues*. Toim. Sarah Harasym. New York & London: Routledge.
- (1996) *The Spivak Reader. Selected Works of Gayatri Chakravorty Spivak*. Toim. Donna Landry & Gerald MacLean. New York & London: Routledge.
- TOLONEN, TARJA (2002) Suomalaisuus, tavallisuus ja sukupuoli nuorten näkemyksissä. Teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- VOLOŠINOV, VALENTIN (1990) *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Suom. Tapani Laine. Tampere: Vastapaino.
- VUORELA, ULLA (1999) Postkoloniaali ja kolmannen maailman feminismit. Teoksessa Jaana Airaksinen & Tuula Ripatti (toim.), *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Tampere: Vastapaino, 13–37.